

Gregorián jegyzet

M.K.P.K. Harmat Artur központi kántorképző

II. évfolyam

*Összeállította: Dékány András György
ábrázlatok alapján
Budapest, 2019.*

II. évfolyam

1. Zsoltározási formák: Az antifonális, rezponzoriális és traktim zsoltározás

1.1. A rezponzoriális és az antifonális zsoltározás közötti különbség: a rezponzoriális zsoltározásnál a választ énekli a nép, a versusokat (zsoltárverseket) a szólista vagy szólisták. Az antifonális zsoltározás nem összetévesztendő az antifonákkal: míg az antifona egy keretvers, visszatérő válasz a zsoltározás közben („responsum”), addig az antifonális zsoltáréneklés váltott karral történik: a páratlan verset a szólisták, a párosakat a teljes schola vagy nép énekli. De más variációk is lehetségesek: egyik padosor-másik padosor váltakozik; vagy a férfiak és nők. Több antifonálisan énekelt zsoltárvers-csoportot pedig antifona keretez, és szakít meg. **Az antifonális zsoltáréneklést ma csak a zsolozsma zsoltározásában alkalmazzuk.**

1.1.2. A rezponzoriális zsoltározáshoz tartozó műfajok:

- az egyszerű *válaszos zsoltár* a misében;
- a *responzorium breve* (= rövid válaszos ének) a zsolozsmában, ill. az ÉE. Behozta a misébe is;
- a *responzorium prolixum* (= hosszú válaszos ének), ezek igen díszes, nehéz tételek az officium matutinum imaórájában (éjszakai virrasztás, vigília, ma az olvasmányos imaórának felel meg a Liturgia Horarumban).

1.1.3. Responzoriális tételek

- A misében: *Graduale*- válaszos zsoltár, *Alleluja*, *Offertorium*: ezek a tételekhez eredetileg antifonális zsoltározás kapcsolódott. Az idők folyamán változás történt: ma az *Introitus*, az *Offertorium* és a *Communio* zsoltárait is rezponzoriálisan énekeljük.
- a zsolozsmában (*Officium*): *Responzorium breve*, a *Responzorium prolixum* a matutinumban.

1.1.4. A rezponzoriális zsoltározás végzése.

- A **válaszos zsoltár** (pl. a mise olvasmányoskönyveiben lévő válaszos zsoltároké):
Válasz: előénekes, vagy schola →
Válasz ismétlése: NÉP →
2 (néha 3) zsoltárvers: Előénekes vagy schola →
Válasz: NÉP →
Zsoltárversek (2db) Előénekesek →
Válasz: NÉP stb.

b). **responzorium breve:**

A válasz két félversre van bontva (V1, V2), a versus (szóló) három részre (S1, S2, S3). A szólók első része ha elmarad a szöveg rövidsége miatt, akkor az ÉE.-ban erre [!] jel figyelmeztet.

A responzorium breve éneklésének menete (E: előénekesek, N: nép válasza):

$\boxed{E}: V1 V2 \rightarrow \boxed{N}: V1 V2 \rightarrow \boxed{E}: (S1!) + S2 + S3 \rightarrow \boxed{N}: V2 \rightarrow \boxed{E}: (S1!) + S2 + S3 \rightarrow \boxed{N}: V2 V1 V2.$

Tehát a responzorium breveben a teljes válasz a zsoltárversek elején és a végén hangzik el, közben csak a válasz 2. részét kell ismételni. A legvégén viszont a válasz 2. részének éneklése után éneklendő el a teljes válasz. Gyakori, hogy az utolsó versusként a kis Doxológiát kell énekelni („Gloria Patri...”).

1.2. Antifonális (váltott karral végzett) zsoltározást tartalmazó tételek:

- a misében: régen az Introitus, az Offertorium és a Communio zsoltárait énekeltek antifonálisan;
- a zsolozsmában: a zsoltározás.

1.3. A traktim zsoltározás:

A Szólista, vagy előénekesek válaszok nélkül végigéneklék a zsoltárt. „**Direkt zsoltározás**”: nincsen válasz, refrén, antifona, a *szólista vagy kórus* megszakítás nélkül – „*tractim*” (= egyvonalban, egyvégteben) *végigénekl*i a zsoltárt. A műfajról részletesen lásd később!

2. A gregorián dallamok osztályozása, gregorián műfajismeret:

2.1. Zenei megformálás szerint:

2.1.1. szillabikus: egy szótag fölött egy hang áll, hajlítás, díszítő neuma csekély számban előfordulhat.

Ezen belül:

- *recitativ*: az énekelt olvasmány, imák, a zsoltározás, a Glória és a Credo ősi formái.
- *melodikus*: sequentia

2.1.2. Oligotónikus (neumatikus-neumás): egy-egy szótag fölött több hang (egy neuma) áll: Introitus és Communio antifónák.

2.1.3. melizmatikus: egy-egy szótag fölött neumák láncba összekapcsolódnak: Graduale, Alleluja, Tractus.

2.2. Felépítés az éneklési rend szerint:

- antifonális: Introitus, Offertorium, Communio.
- rezponzoriális: Graduale, Responzorium breve – válaszos zsoltár, Alleluja,; ma az Introitus, Offertorium, Communio is.
- Ünnepestes szólózsoltározás: Tractus (tractim=egybe, egyvégtében).
- Párbeszéd (pap-hívek): Prefáció (zsolozsmában a versiculus).
- Szólórecitáció: Olvasmányok, imák (zsolozsmában is).

2.3. Költői műfajok: Himnusz, Sequentia, Tropus.

2.4. Önálló dallamok: Tractus, az Introitusok, és Communiók többsége.

2.5. A liturgiában elfoglalt helyük szerint lehetnek:

- Valamely szertartást kísérő énekek, vagy ún. „processziós énekek”: Introitus, Offertorium, Communio.
- Összekötő énekek: Graduale, Alleluja, Tractus.

A gregorián műfajismeret táblázatban összefoglalva a 27-28. oldalon található!

2.6. A gregorián műfajismeret táblázatos összefoglalása:

1. A mise énekei

Ordinarium (állandó részek)	Proprium (változó részek)	Zenei megformálás	Felépítés *	Kompozíciós eljárás
	<i>Introitus</i>	oligotonikus** (régén: neumás)	antifónás (vagy antifonális zsolt.)	többségében egyedi
Kyrie		melizmatikus *** (pl.: I, VIII, IX, XI, XVII. Mise stb.) ősi formája szillabikus (pl.: XVIII/A mise, Missa Mundi)	Középkorban: 3×3×3 Ma: 3×2 Régén: addig énekelték, amíg kellett (amíg az időbe belefért)	egyedi
Gloria		oligotonikus (pl.: I, VIII, IX) ősi formája szillabikus (pl.: XV)	Himnusz (kötetlen próza, nem strófás). Dallamisméltések.	Centonizált
	<i>Graduale</i>	melizmatikus **	responzoriális zsolt.	Típusdallamok
	<i>Alleluia</i>	melizmatikus	responzoriális zsolt.	Centonizált, típusdallamok, egyedi
	<i>Tractus</i>	melizmatikus	szólózsoltározás („tractim”)	típusdallamok, centonizált
	<i>Sequentia</i>	szillabikus (Victimae Paschali) és oligotonikus (Veni Sancte, Dies irae)	különböző zenei formák, páros vers	egyedi és típusdallamok
Credo		szillabikus (II) és oligotonikus (I, III, IV, V, VI)	Kötetlen próza, de nem himnusz.	Centonizált
	<i>Offertorium</i>	melizmatikus	responzoriális zsolt	egyedi, néha centonizált fordulatokkal.
Sanctus-Benedictus		oligotonikus, melizmatikus (pl. VIII. mise) ősi formája szillabikus (pl.: XVIII.)	Sanctus: Ószövetség, Benedictus: Újszövetség Régén: acclamatio.	Egyedi
Agnus Dei		oligotonikus ősi formája szillabikus (pl.: XVIII.)	3×; Az Agnus Dei-ket előénekes(-ek) intonálhatja. Különböző zenei formák, acclamatio.	Egyedi
	<i>Communio</i>	oligotonikus	antifónás (antifonális zsolt.)	egyedi

Antifónás zsoltározás: Két kar váltakozva (felváltva) éneklie a zsoltárverseket.

Responzoriális vagy válaszos zsoltározás: a zsoltárverseket szólista (előénekesek) éneklie, és a nép a zsoltárból vett zsoltárverssel válaszol rá. Az elején a választ megismétli a nép.

** **Oligotonikus** = kevés hangú (a neumatikus vagy neumás helyett ez megfelelőbb elnevezés!)

Neuma = intés. Az egy szótaghoz tartozó több hangból álló hangcsoportok vezénylési mozdulataiból származó kifejezés.

*** **Tisztán melizmatikus darab nincsen.** Általában keveredik a neumás-melizmatikus dallam formálás.

2. A zsoltózsma énekei

Műfaj	Zenei megformálás	Felépítés *	Kompozíciós eljárás
Hymnus	szillabikus és oligotonikus	strofikus vers	önálló, valamint adaptált dallamok
Antifonák	szillabikus és oligotonikus	Antifonás (vagy antifonális) * Egyedi: Szentírás; Evangéliumok; szentek élete.	Adaptált vagy típusdallamok
Zsoltárok	szillabikus, recitativ	Antifonás (antifonális zsolt.)	adaptált vagy típusdallamok
Lectio brevis (Capitulum, rövid olvasmány)	szillabikus	recitáció	Típusdallam
Versiculus	szillabikus, végén melizma lehet	recitált párvers	típusdallam
Responsorium breve	szillabikus	responzoriális zsolt. (A, A, B, A ² , C, A ² , A ¹)	típusdallam
Canticum antifonával	szillabikus és oligotonikus A canticum antifonája díszesebb, mint a zsoltároké.	Antifonás (antifonális) zsolt.	Ünnepeken önálló, hétköznap típusdallam

A matutinum egyéb műfajai:	Zenei megformálás	Felépítés *	Kompozíciós eljárás
Invitatorium	szillabikus és oligotonikus	responzoriális zsolt. (Fohász-50. zsolt. Idézete-válasz-94. zsolt.)	típusdallam
Lectio-k	szillabikus	recitáció	típusdallamok
Responsorium prolixum	melizmatikus	responzoriális zsolt. Sok nem szentírási idézetet tartalmaz, ill. átalakított idézet-parafrazist)	önálló dallam, centonizált (főleg a versus).
Te Deum	szillabikus és oligotonikus	szabad vers	önálló dallamok

3. A mise propria

A mise Propriuma (változó részei): Introitus, Graduale, Alleluja, Tractus, Sequentia (kötelező: Húsvétkor, Pünkösdkor, ad libitum máskor is lehet énekelni a II. Vatikáni Zsinat óta), Offertorium, Communio.

3.1. Az Introitus

- **Zenehallgatás:** Hartkeriana CD 12. sz.: Int. Cantate Domino canticum novum (Ps. 97.)
- **Az Introitus története:** A stációs liturgia az őse. Rómában a stációs templomból körmenetben vonultak az asznapi templomba (a pápa minden nagybőjtben végiglátogatta Róma összes templomát). A Pápa beöltözése alatt az Introitust énekeltek, majd oratio-kat és litániákat énekelve vonultak a stációs templomból az asznapi templomba. Ott megint az Introitus énekeltek.
- **Az Introitus zsolttárok:** Eredetileg antifonális zsolttározás volt.
- **Szövegük:** Az Introitus antifónája az asznapi liturgiára utal, mely tudatosan művészi szövegre íródott, önálló alkotás. A zsolttár kiválasztása is megfelelő rendszer szerint volt (nem egyezik a mai liturgikus és perikópa rendszerrel!)
- **Dallamuk:** neumás-oligotonikus. Az Introitus antifónák önálló dallamok, kevés az adaptáció (dallamparódia)!
Az eredeti introitus zsolttárt pedig díszesebb dallamon énekeljük, ez ún. *neumás zsolttározás*.
- **Az Éneklő Egyházban.**-ben levő Introitus és Communio antifónák egyszerű zsolozsma típusdallamokból lettek összeválogatva, és egyszerű zsolttártónusokkal énekeljük!

3.2. A graduale.

- Eredeti neve: *Responsorium*, vagy *Responsum*.
- Graduale jelentése: *gradus* = *lépcső*. Rómán kívüli szokásból ered – nem az ambótól, hanem az ambó (oltár) lépcsőjéről énekeltek.
- Responzoriális zsolttározás (Válasz – szólista, Válasz – nép, versus 1, Válasz – nép, Versus 2, Válasz – nép stb.) Régen minimum öt versszakkal énekeltek.
- Eleinte *a válasz egyszerű dallam volt*, melyet a nép is tudott énekelni, a versus viszont bonyolult, melizmatikus. Később *a válasz is melizmatikus lett*, és már csak a schola és szólisták által énekelhető, bonyolult „koncert” darab lett belőle.
- A Nagy Szent Gergely utáni időkben, a liturgikus reform után *rövidítettek* rajta, és elvesztette responzoriális formáját. (Szólista – csillagig, majd belépett a schola, versus – szólista. A Refrén nem tért vissza!) Ez sokszor a szöveg logikájának rovására ment. (Pl.: GR: „Mielőtt a méhben megformáltak, ismertelek téged, s mielőtt a méhből előjöttél volna, megszenteltelek. V: Kinyújtotta kezét az Úr, megérintette ajkamat és ezt mondta nekem: → megkívánna a Refr. Ismétlését – Mielőtt a méhben megformáltak, ismertelek téged, s mielőtt a méhből előjöttél volna, megszenteltelek.)
- Túlnyomórészt *zsolttárszövegeket tartalmaznak*, de emellett egyéb szentírási szövegek is ritkábban: Pl. Exiit sermo – Ján. 20, 23.
- Gazdagon díszített *melizmás* énekek.
- Gyakori bennük a *dallamalkalmazás a típusdallamok* alkalmazása: Pl. a Christus factus est V. modusú Graduale fődallamra sok más szöveget írtak. Típusdallam a II. modus – Justus ut palma florebit... is.
- Gyakori bennük a centonizálás (ez főleg az V. modusúakra jellemző).

- **A Graduale a mai liturgiában:**

1. Az eredeti latin Graduale dallamokkal;
2. Válaszos zsolttárként;
3. A zsolozsmából átvett Responzorium breve dallamok alkalmazásával pl. az Éneklő Egyházban.
(*Figyelem! Az É.E. ilyen tételei és Traktusai csak „A” évben használhatóak!*)

3.3. Az Alleluja

1. Szövege, jelentése, liturgikus alkalmazása, története

- Jelentése: **Dicsérjétek Jahvét**. Fordítás nélkül átment a keresztény szövegekbe. Latin jelentése: **Jubilare Deo**. A zsidóknál nem volt olyan általános e kifejezés használata, mint a keresztényeknél. A keresztények azonban a zsolttárénekekhez általában hozzáénekeltek. Szt. Ágoston is sokat említi: „keresztény celeuzma”-nak hívja: mint a tengerészek örvendező kiáltása a kikötőbe érkezés előtt...

- A Római Misébe valószínűleg Damasus Pápa vezette be (366-384), de Szt. Gergelytől lesz általános.
- Régi szokás szerint bűnbánati napokon és nagyböjtben nem énekelték, valamint gyászmiséken sem. (Ez a II. Vatikáni Zsinat után megváltozott: gyászmiséken is alleluja van, és eltörölte az évnegyedes böjtöt.)
- Régen 50-ed vasárnaptól Húsvétig és az évközi böjti napokon („Quator böjt” – évnegyedes böjtök – ennek a rosszul értelmezett népi kifejezése a „kántor-böjt”) traktust énekelték.
- A Keleti egyházakban Nagyböjtben is énekelték (ez volt az egyházzsákadás egyik vádja – mivel Nyugaton nem énekelték nagyböjtben).
- Responzoriális ének, de csak egy rövid versust énekelték hozzá.
- Szövegük zsoltár, ill. szentírási idézet, de lehet egyéb imádság is. Van rá példa, hogy verses forma.

2. Dallama:

- Többségük Protusban (I-II) és Tetrardusban (VII-VIII) íródott.
- Nagyon gazdag **melizmás énekek**.
- Jellegzetességük: a –ja szótag feletti hosszú, örvendező hangvétellű melizma, az ú.n. **jubilus**.
- A versus dallama szerényebb, azonban ott is előfordulhatnak hosszabb melizmák. A versus végén az Alleluja iubilusa általában megismétlődik.
- A centonizálás igen ritka, viszont a dallamalkalmazás igen gyakori (sok a típusdallamok száma). Zsoltárformulák is gyakran előfordulnak a versusokban.

3.4. A Tractus (traktim zsoltározás)

- A Tractust nagyböjtben, esetleg gyászmiséken énekeljük az Alleluja pótlására. Régen az évnegyedes böjti napokon is (Decemberben, Luca nap táján H-Sze-P; NB. első vasárnap utáni H-Sze-P; Pünkösöd hetében Sze-P-Szo; és Szt. Kerszt felmagasztalása előtti héten Sze-P-Szo.) és egyéb ünnepeken is énekelték (pl. a nagyböjtre eső ünnepeken is – Gyümölcsoltó Boldogasszonykor).
- Az Éneklő Egyházban az egyszerű 8. tónusra énekeljük, [de az eredeti latin nagytételek főleg **VIII.**, de **II. modusúak** is. Más modusban tractus nincsen. (Kutatások szerint a régebbi tételek a VIII. tónushoz tartozóak.)]
- A latin Tractus tételek bonyolult, melizmás, csak szólista által énekelhető nehéz tételek.
- A legősibb énekek közé tartozik: **a zsinagógai istentisztelet egyik öröksége**.
- Tulajdonképpen **típusdallamok**.
- [Az eredeti nagytételekben kettős, ill. a VIII. modusúaknál hármas tenort is alkalmaztak, természetesen zsoltárformulákkal. A tenor általában díszített. A kutatók a II. modusú Tractusokat a responzoriumokból származtatják.]
- [A legősibb zsoltározási mód a responzoriális, a korai keresztény gyakorlatban ez volt az általános. A későbbi az antifonális, majd a középkor végén újra a responzoriális válik uralkodóvá.]
- A II. Vatikáni Zsinat traktus helyett Evangélium előtti verset énekeltek, kicserélve az alleluja dallamot egy egyszerű, az adott tónuson éneklendő dicsőítő keretversre. (Ez így már responzoriális típusba tartozik.) A tónusokhoz kapcsolódó keretverseket az olvasmányoskönyvek tartalmazzák a nagyböjti rész végén. A magyarországra vonatkozó rendelkezések szerint népenekekből vett válaszokat is alkalmazhatunk (lásd „Responzále” illetve Hozsanna 411; 413 szám alatt).

3.5. A Szequenciák

- **A mise egyetlen strófikus éneke**, kezdete nem ismert – talán népi minták alapján keletkezhetett (Nagy Károlyt sirató énekekhez hasonlítanak, 811-ből).
- **Notker Balbulus („Dadogó Notker”)** Szt. Gallenben írt hasonlóakat, melyekhez **alleluia iubilusokat használt fel**, melyek alá szöveget írt – hogy azok dallamai jobban tanulhatóak legyenek. Kb. 40 szöveges gyűjteményt állított össze. Ebből keletkeztek a szequenciák.
- Vannak, akik bizánci eredetet feltételeznek. Ebben az időben a Szt. galleni rendházban görög szerzetesek is tartózkodtak. Ernetti szerint már Notker előtt is létezett, már Szt. Gergely alatt, és a mozarab liturgiából származik.
- A szequenciá-kat **prózanak-** is nevezték.
- Notker iubilusra írt hosszabb darabjai a legősibbek
- **Az ősi típus utáni századokban a sequentiák szerkezete változik:** már önálló dallamok. 1a, 1b, 2a, 2b (azonos dallam, más szöveg), 3a, 3b n, záró vszk (egyedi dallam, nem ismétél).

Ilyen burgundiai Wipo † 1050 k. Victimae Paschali-ja, de ebben elmarad az utolsó, záró rész, és a szöveg is versszerű lesz. Ez már nem iubilus dallam (az utolsó előtti versszakot a Tridenti zsinat eltörölte: „*Credendum est magis / Mariae venaci / quam iudeorum / turbae fallaci*”).

- A 3. típus a 12. sz. közepétől: teljesen szabályos vers, azonos dallammal minden második versszakban. (Laodis crucis – Szt. Tamás használta mintának a Lauda Sion megírásához.)
- Rengeteg sequentiát írtak, közülük **a Tridenti zsinat ötöt engedélyezett** (minőségi kifogások merültek fel): Húsvéti (*Victimae Paschali*), Pünkösdi (*Veni Sancte Spiritus*, Stedhanus Langton † 1228), Úrnapi (*Lauda Sion*), gyászmise (*Dies irae- Celanoi Tamás 1256*), Fájdalmas Anya (*Stabat Mater – Jakopo da Todi 1306*). **A II. Vatikáni Zsinat újra engedélyezte**, lásd az Éneklő Egyházba felvett ilyen tételeket.

3.6. Az Offertorium: „*Antiphona ad Offertorium*”

- Az őskeresztény liturgiában **a felajánlási körmenetet kísérő ének**. Szt. Ágoston tanúskodik, hogy már akkor használatban volt – nagyjából egyidős az Introitussal.
 - Eredetileg antifonális zsolttározás kapcsolódott hozzá, de az idők folyamán a zsolttárát elvesztette. *Ma más alkalmas énekkel is helyettesíthető.*
 - A 11. sz.-ig kötelező volt, a felajánlási körmenetbe mindenkinek be kellett kapcsolódnia, beleértve a celebrántst (pápat!) is. Az énekesek csak a vizet vitték, hogy énekelni tudjanak. Még Szt. Gergely előtti időkben egyedüli előadója lett a schola.
 - Később rezponzoriálissá vált zsolttározása, és **a versusok is nehéz „koncertdallamok” lettek**, egyúttal a versusok száma is csökkent (1-3, esetleg 4).
 - Versusai művészien igényesek, talán felülmúlják a Graduale és Alleluja tételekét is. A művészi versusok komponálási ideje a 9-10, de végső formájukban a 11. század.
 - **A felajánlási körmenet 1200 körül szinte eltűnik** a nyugati liturgiából. Ezért lassan a versusokat is elhagyták, és a későbbi liturgikus könyvek is már csak az választ (antiphoná-t) tartalmazták (kivétel: a gyászmise Offertoriuma).
 - Ma újra lehetővé tették teljes éneklését, valamint a verzusokat is tartalmazó teljes Offertorium tételek a Solesmes-i bencések által megjelentetett **Offertoriale Triplex**ben találhatóak meg.
 - Hangnemei: minden modus. De nagyon jellemző rájuk a **moduláció!** Ezért egyes Offertoriumok *hangneme nehezen határozható meg.* (Nem jellemző viszont ugyanazon hangnem autentikus és plagális formájának változtatása.)
 - Az újabb misék Offertoriumaiban gyakori a dallamalkamazás, de **többségükben önálló kompozíciók.**
 - **Stílusuk neumás,**
 - Szövegeik: leginkább az örömet, reményt fejezik ki, még a nagyböjti időszakban is. Nagyon képszerűen ábrázolja a dallam a szöveget. Általános a **szövegisméltés** is, ami rendhagyó a gregoriánban (pl. De profundis...).
- Szövegeik lehetnek: zsolttáridézetek, más szentírási szöveg, és egyéb imádság is. Általában a nap, illetve az ünnep gondolatával foglalkoznak. Ritka az olyan Offertorium, mely a felajánlásról szól (pl. Sicut in holocausto, GT. 299)!

3.7. A Communio (*Antiphona ad communionem*):

- **Ősi formájukban az Oltáriszentséget dicsőítő énekek**, az Eucharisziával voltak kapcsolatban, **az újabbak szövege a napi Evangéliumra utal vissza.**
- Mint az Introitus, liturgikus cselekményt kísérő ének, e kettő mintegy **a mise keretét adják** meg;
- **Már a 4. sz.-ban** megtalálható;
- Eredetileg (Szt. Gergelyig) rezponzoriális, majd hosszú időn át **antifonális** zsolttározás kapcsolódott az antifonához. Az idők folyamán elvesztette a zsolttár, és csak az antifonát énekeltek (illetve olvasta fel a pap az áldozás végén). A liturgikus reform a zsolttár visszaállítására törekszik.
- Stílusa szereint **oligotónikus dallam**, azonban ez csak az ősikre igaz. Az újabbak között sok a zsolozsmából vett antifóna- típusdallam. Ez az oka annak, hogy a commúniók között szillabikusakat is találunk;
- **Az ősi Communio (és Introitus) önálló kompozíciók voltak.** Az újabbakban azonban már sok a dallamalkalmazás, akár típusdallamként, akár centonizált dallamként.
- Dallama sokszor egyszerűbb és rövidebb, mint az Introitusé;

4. A mise ordináriuma – állandó részei:

Kyrie; Gloria; Credo; Sanctus – Benedictus; Agnus Dei.

4.1. A Kyrie

- A *Kyriosz* szót a *szeptagüntha* (LXX, az ú.n. 70-es) fordítás használja először, a Jahve nevet helyettesítő Adonáj szó fordításaként. A keresztény szóhasználat Jézusra alkalmazza („valóságos Isten”).
- A Kyrie eleison görög eredetű, melyet a római liturgia is átvett. Bizonyíthatóan 400 körül már énekelték (Jeruzsálem, Aetheria zarándoknő naplója utal erre).
- Rómában már az 5. sz. végén használatos volt. Már Nagy Szt. Gergely írt alkalmazásának különbségeiről: Rómában váltakozva énekelték: schola-nép, és a Kyriével azonos számú Christe-t is énekelték (ez a görögöknél teljesen ismeretlen volt.).
- A *stációs istentisztelethez* is kapcsolódott – az invokációk száma kötetlen volt, addig énekelték, míg át nem értek a stációs-templomba.
- A misében helye Nagy Szt. Gergely idejében rögzült.
- Ősi formában 3×3×3 (680 körüli adat!), mely a Szentháromságra utal. A zsinati reform óta 2×2×2 formában énekeljük.
- *Formai szempontból dallama* lehet egyszerűbb és bonyolultabb is. Általános azonban, főleg az egyszerű Kyriéknél, hogy az utolsó invokáció bonyolultabb.
- A 7. sz-tól kezdve dallama egyre bonyolultabb lesz, és a nép kiszorul énekléséből, egyre inkább a schola művészi éneke lesz. Invokációként a nép litániákban, körmenetek alkalmával, ájtatosságokon, népnyelvű énekekbe illesztve („Leisen”, „Kyrieleis”) kezdi használni (Wunibald apát életrajzában †761 említik).
- **9. sz.: a Kyrie tropusok megjelenése.**
- Dallamuk: Ősi – szillabikus; egyébként oligotonikus-melizmás. (Az „e” szótag fölötti - az Alleluia iubilushoz hasonló - melizma általános alkotóeleme). A hosszú melizmát a középkorban gyakran tropizálták. Ezek kezdősoráról kapták a Kyriék (ill. az egyes misék) nevüket (I.: Lux et origo; II.: Kyrie fons bonitatis; IV.: Cunctipotens genitor Deus; XIV.-re több is, melyek közül több görög és latin szöveget kombinál: Jesu redemptor omnium; Kyrie o Theos generis; O Theos hacie; O Theos alme... stb.).

4.2. A Glória

- Lk. 2.14: Jézus születése, az angyalok éneke („*hymnus angelicus*”): „Jóakarátú ember”. Ezt a szakaszt bővít ki az ókeresztény kor régi típusú himnuszai (szinoním, szintetikus párhuzamok).
- Szerzője ismeretlen, talán liturgikus használatban csiszolódott,
- **Keleti eredetű**, Nyugaton lassan terjedt el, ott is inkább a zsolozsmában.
- Talán 500 körül alkalmazták először, de csak a pápai miséken és Karácsonykor (egyres tudósok szerint Húsvétkor is énekelhette a helyi püspök). Az egyszerű papok csak újmiséjük, és a plébániájuk elfoglalásakor...
- Kb. a 12. században válik rendszeressé éneklése a vasár- és ünnepnapokon, de már a schola feladata.
- Mai használata: Advent és nagyböjt kivételével vasárnapokon, főünnepeken, ünnepeken, illetve akkor is, ha nagyon ünnepélyesen akarják az Eucharisziát ünnepelni hétköznapi misén.
- Sokféle szerkezeti felosztással komponálták meg, szövegi felosztása: szól először az Atyához, a Fiúhoz és végül a Szentlélekhez. Versszakonként 3 soros felosztása is lehetséges.
- **Szillabikus - oligotónikus dallam.**
- Mai éneklése: Pap intonálja – nép tovább folytatja, ha kórus, akkor váltott karral is énekelhető.

4.3. A Credo

- A misében a **Nicea-konstantinápolyi hitvallást** énekeljük (Nicea: 325, I. Konstantinápolyi zsinat – 381.)
- A nyugati liturgia a keletihez képest később vette át a hitvallást a misébe, kb. 800 körül (a Frankoknál nem ismerték, de Spanyolországban és a Briteknél igen), véglegesen a 11-12. sz.-ban.
- A *tévtanítások* is alkalmazták,
- A latin misében a „*filio*” bővítéssel („aki az Atyától származik”) a niceai hitvallásban.
- Ma a vasárnapokon és a Főünnepeken énekeljük. Régen azonban többet is alkalmazták, mint ma: több ünnepen- szentek ünnepein – mondták.

- „*Et incarnatus est*”-re régen térdhajtás, ma csak meghajlás van előírva, de Karácsonykor és Gyümölcsoltó Boldogasszonykor szintén térdhajtás;
- A Credo-dallamok között van, amelyik **zsoltárformula** (I., kettős tenorral), a II, V, VI egy 5. és 1. modusú típusdallam. Végigkomponált a III. Credo.

4.4. A Sanctus (és a Prefáció)

- *Prefáció*: egy könyörgéssel kezdődik, a „*Secreta*”-val (= a szó jelentése: „titkos”) e könyörgés a befejezése: „*Per omnia saecula saeculorum – Amen*”. Folytatása: „*Sursum corda*”, (héber eredetű, a szombati házi istentiszteletből). A prefáció kadenciális részeinek szó a záróhangja, a recitálóknak ti.
- *Sanctus*: **Nagyon régi, de énekelve csak a 4. sz.-tól van forrás** („réggi gyakorlatként” emlegetik) Szövege Szentírási szöveg, kettő ill. három helyről való (a harmadik idézet): **Iz. 6; Mt. 21; Zsolt. 117.26.**

4.5. Az Agnus Dei

- **Keresztelő Szt. János megszólítása**, szerepel a Glóriában is. (Ján. 1,29)
- Sergius pápa (687-701-ig) vezette be;
- Váltakozó ének, a pap és a nép között a kenyértörés szertartásában
- **Háromszor ismétlődik**, a „*Dona nobis*” későbbi (12. sz.). A II. Vatikáni Zsinat előtt a **Requiemben más szöveggel énekeltek**: „*Dona eis requiem*”. A Lateráni bazilikában nem vették át a *Dona nobis*-t máig sem, ott továbbra is „*Miserere nobis*”-t énekelnek háromszor.
- Dallama szent **oligotónikus**-neumás, **az ősi Agnusok: szillabikusak**.

5. A misében előforduló egyéb műfajok:

5.1. A Tropusok: hasonlóak a Notker– féle ősi szequenciákhoz.

- Az „e” hangzó feletti neumákra szöveget írtak, hogy a nép könnyebben megtanulhassa a dallamot.
- Később a tropus szövege önálló dallamot kapott, melyet betoldottak az eredeti dallamba.
- Mit tropizáltak? **Nem csak Kyrieket, hanem szinte a mise összes tételét, pl. introitus, allelujákhoz, antiphonákhoz, sőt még a Glóriá-hoz is írtak tropusokat (de egyedül a Credo-hoz nem!).**
- Van olyan fajtája is, hogy a darab elé vagy közbe ír szöveget. *Ezzel mintegy magyarázza azt.*
- A tropusokat **a Tridenti zsinat eltiltotta, a II. Vatikáni Zsinat azonban újra engedélyezte** használatukat.

5.2. A Himnuszok: a zsolozsma (Officium) tipikus műfaja. Azonban teológiai értékeik miatt, valamint egyes ünnepeken **a mise megfelelő helyén használhatóak**, ill. egyéb miséhez tartozó és azon kívüli szertartásokban (litániák, áhítatok, körmenetek) énekelhetőek a II. Vatikáni Zsinat óta. (pl.: *Tantum ergo, Vexilla regis, Inventor rutili* stb.).

- Kezdetben inkább a zsoltárokhoz hasonlítottak a zsolozsma himnuszai, pl. ilyenek az ***Evangéliumi kantikumok***.
- Keresztségi; hitvallás és doxológikus himnuszok.
- Ma is használt **régi típusú himnuszaink: *Te Deum* és a *Gloria***.
- Az „újabb” keletű himnusz Szíriából származik: Szt. Efrém (306-†373 körül) **zárt versszakú, szabályos költeményeket** írt már (ezeket a „Szentlélek hárfájának” titulálták.
- Témái: Egyházi események, vértanúk dicsőítése – „költőileg előadott históriák”.
- A hit ápolására szolgáltak, de **a tévtanítók is felfedezték a himnuszok hasznát**. Fogadtatásuk így vegyes, és **nehezen is kerül bele a zsolozsma- liturgiába**.
- Nyugaton legjelesebb képviselői: Szt. Hilárius (320-366) és ***Szt Ambrus (333-397)***. Versformája is Ambrusról kapta nevét. Még: ***Prudentius* †405; *Sedulius* †450 („O solis ortus”); *Venantius Fortunatus* †600 („Vexilla regis”); ***Nagy Szt. Gergely* 590-604 („Creator alme siderium”)****
- Másfajta, jambikus himnuszok: Pl. ***Aquinoi Tamás*** Pange lingua-ja.
- ***Szillabikus dallam, strófikus forma***.
- Mindig váltakozó karral, **antifonálisan énekeltek**.
- Mai himnuszgyűjtemények - Solesmes-i kiadásban: Liber Himnarius (LH) 1983.

6. Hogyan állítsunk össze énekrendet? (Szerkesztés alatt)

- Segítség hozzá az Éneklő Egyháznak az Egyházi évre összeállított része (Advent, Karácsony, NB., Húsvét, Pünkösd) és az egyéb ünnepek;
- Valamint ugyanonnan a Sanctorale-ban található énekrendi javaslatok 823-886. *oldal.*
- Nagyon ismerni kell az énekeskönyveket (Hozsannát, Sz.V.U.-t) is! Pl. a Hozsanna 400 feletti énekeiben is sok a használható, mégsem éneklük!
- Az olvasmányközi énekek rendjéről. (Liturgikus és olvasmányos könyvek használata, az olvasmányos könyvek fajtái);
- Az énekrend legyen változatos, de igazodjon a napi olvasmányokhoz, ünnephez, liturgiához – hétköznap is! A mise szövegéhez válasszunk énekeket (introitus, communio, olvasmányok, könyörgések), szentek ünnepén a szent lelkisége is fontos – olvassuk el életrajzát!
- „Votív” misék (gyászmisék, egyéb alkalmakra szóló misék és *szándékokra* mondott misék) énekrendje összeállításakor a legfontosabb tudnivalók. (Gyászmisében pl. akkor sincsen Gloria, ha aznap egy ünnep, főünnep miatt lenne.)
- Ünnepi misén „negyedes” vagy „egész” bevonuláskor gyülekező ének + Introitus, ezen kívül egyéb megoldások (pl. a miseének Felajánláskor való éneklése);
- Himnuszok a mise énekei között: éljünk velük, az É.E.-ban sok szép himnuszt találunk,
- Kyrie-tropusok, Szequenciák énekelhetőek megfelelő ünnepeken és időszakokban.

Vizsgakérdések 2. osztály

Elmélet (a mise propria és ordináriuma):

1. az Introitus
2. a Graduale
3. az Alleluja
4. a Szequencia
5. az Offertorium
6. a Communio
7. A Kyrie
8. A Gloria
9. A Credo
10. A Sanctus-Benedictus
11. Az Agnus Dei
12. Zsoltározási formák
13. A gregorián énekek osztályozásának szempontjai, műfajismeret

Éneklendő anyag:

A Gregorián Példatárból az *elsős anyagon kívül* a 2. osztályos anyag, (24-45. oldal).

Memoriter: Pange lingua 42-43-oldal bármelyik változat;

Veni creator egy versszakkal;

Ave Regina caelorum - Mária antifóna.

Zsoltár tónusok Magyar változat memoriter;

Alleluják közül **2 db szabadon választott a saját tónusával, kívülről.** Az egyik az elsős anyagból. Verzus a doxológia szövegével vagy szabadon választott szöveggel.

Zsoltározás bármely tónussal gyakorlólapról, ill. az „Éneklő Egyház”-ból kotta nélkül. Az Éneklő Egyház típusantifónáinak **éneklése** könyvből, zsoltárral együtt.

Werner-Harmat: Négy Passió – Virágvasárnap „B” év, Márk passió, az összes szereplővel.

MELLÉKLETEK

A Zsoltározás gyakorlása

(Az olvasmányoskönyv vasár- és ünnepnapok „A” sorozatából)

A zsoltárszövegek gyakorolhatók a hozzájuk tartozó tónussal, de bármelyik más tónussal is, ezért a hajlítások nincsenek bejelölve!

VÁLASZOS ZSOLTÁR 50, 3-4. 5-6a. 12-13. 14 és 17 1 D2 tónus.

Válasz: Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk. Vö. 3a. vers.

Előénekes: Könyörülj rajtam, Istenem, + mivel irgalmas és jóságos vagy, * töröld el gonoszágomat mérhetetlen irgalmaddal.

Mosd le bűnömet teljesen, * és vétkeimtől tisztíts meg engem.

Hívek: Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk.

E: Gonoszágomat beismerem, * szüntelen előttem lebeg bűnöm.
Egyedül csak ellened vétettem, * ami színed előtt gonosz, olyat tettem.

H: Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk.

E: Tiszta szívet teremts bennem, Istenem, * az erős lelket éleszd fel újra bennem.
Ne taszíts el színed elől, * és szent lelkedet ne vond meg tőlem.

H: Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk.

E: Üdvösséged örömét add meg újra, * a készséges lelkületet erősítsd meg bennem.
Nyisd meg ajkamat, Uram, * és dicséretedet hirdeti szájam.

H: Könyörülj, Urunk, Istenünk, * mert nagy a vétünk.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 26, 1. 4. 13-14 2. tónus.

Válasz: Világosságom az Isten, * üdvözít engem. Vö. 1 a. vers

Előénekes: Világosságom és üdvösségem az Úr, * kitől félnék?
Életem oltalmazója az Úr, * kitől rettegnék?

Hívek: Világosságom az Isten, * üdvözít engem.

E: Egyet kérek az Úrtól, + csak egy a vágyam, * hogy az Úr házában lakjam életem minden napján,
hogy élvezhessem az Úr örömét, * és hogy szemlélhessem szent templomát.

H: Világosságom az Isten, * üdvözít engem.

E: Hiszem, hogy meglátom az Úr javait * az élők földjén.
Remélj az Úrban, bátran cselekedj, * szíved legyen erős, és bízzál az Úrban.

H: Világosságom az Isten, * üdvözít engem.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 61, 2-3. 6--7. 8-9ab 3a. tónus.

Válasz: Lelkem, bízzál Istenben: * megnyugvásod tőle várjad! Vö. 2a. vers.

Előénekes: Csak Istenben keress megnyugvást, lelkem, * csak tőle jön üdvösségem.
Mert ő az üdvösségem, ő az oltalmam, * ő a sziklaváram, nem fogok többé meginni.

Hívek: Lelkem, bizzál Istenben: * megnyugvásod tőle várjad!

E: Lelkem, nyugodj meg teljesen Istenben, * hagyatkozz rá türelemmel.
Mert ő az én üdvösségem, ő az én Istenem, * ő a sziklaváram, nem fogok meginogni.

H: Lelkem, bizzál Istenben: * megnyugvásod tőle várjad!

E: Szabadulásomat és üdvösségemet Istentől várom, * ő az én erősségem, Istennél találok menedéket.
Minden népek, benne bízzatok, * tárjátok fel szíveteket őelőtte.

H: Lelkem, bizzál Istenben: * megnyugvásod tőle várjad!

VÁLASZOS ZSOLTÁR 24, 4bc-5. 6-7. 8-9 **4G. tónus.**

Válasz: Emlékezzél meg, Uram, * irgalmasságodról. Vö. 6a. vers.

Előénekes: Utaidat, Uram, mutasd meg nekem, * ösvényeidre taníts meg engem.
Taníts és vezess igazságod szerint, + mert te vagy üdvözítő Istenem, * szüntelenül benned bízom.

Hívek: Emlékezzél meg, Uram, * irgalmasságodról.

E: Irgalmasságodról emlékezzél meg, Uram, * és könyörületességéről, mely öröktől való.
Ne emlékezzél ifjúságom bűnére és vétkére, * jóságodban, Uram, gondolj rám irgalommal.

H: Emlékezzél meg, Uram, * irgalmasságodról.

E: Az Úr igazságos és jóságos, * ezért a bűnösöknek is utat mutat.
Az alázatost a jóban vezérli, * a szelídet útjára tanítja.

H: Emlékezzél meg, Uram, * irgalmasságodról.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 64, 10abcd. 10e-11. 12-13. 14 **5. tónus.**

Válasz: Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt. Lk 8, 8

Előénekes: Meglátogattad és megöntözted a földet, * elhalmoztad bőséges áldással.
Az egék csatordái megteltek vízzel; * gabonát nevelsz az embernek.

Hívek: Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt.

E: Előkészíted a földet: + barázdáit öntözöd, * göröngyeit elsimítod.
Fellazítod áztató esőkkel, * és megáldod sarjadó vetését.

H: Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt.

E: Jóságoddal koronázod az esztendőt * jólét és bőség jár lábad nyomában.
Eső csepeg a puszták fűvére, * a dombok vígságba öltöznek.

H: Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt.

E: Nyájak lepik el a réteket, + bôven nô a gabona a völgyekben, * és minden ujjong és himnuszt énekel.

H: Jó földbe hullott a tanítás magja, * és termést érlelt.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 111, 4-5. 6-7. 8a és 9 **6. tónus.**

Válasz: Az igaz ember világít, * mint fény a sötétségben. Vö. 4a. vers

Előénekes: Az igaz világít, mint fény a sötétségben, * igazságos, jóságos és irgalmas.
Boldog ember, aki irgalmas, + és szívesen ad kölcsön, * aki a törvény szerint intézi minden dolgát.

Hívek: Az igaz ember világít, * mint fény a sötétségben.

E: Nem tántorodik meg soha, * az igaz emléke örökké megmarad.
Rossz hírtől nem kell félnie, * szíve nyugodt, mert az Úrban bízik.

H: Az igaz ember világít, * mint fény a sötétségben.

E: Szíve erős, nem ismer félelmet, * bőséges adományt oszt a szegénynek.
Igazsága megmarad örökre, * feje dicsőségesen felemelkedik.

H: Az igaz ember világít, * mint fény a sötétségben.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 62, 2. 3-4. 5-6. 7-8 7b. tónus.

Válasz: Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem. Vö. 2b. vers.

Előénekes: Uram, Istenem, virrasztva kereslek, * az én Istenem te vagy nékem.
Téged szomjaz a lelkem, testem utánad eped, * mint a pusztá tikkadt, kiaszott földje.

Hívek: Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem.

E: Szentélyedben neked szolgáltam, * hogy erôdet és dicsôségedet megláthassam.
Mert irgalmad többet ér, mint az élet, * ezért ajkam dicsôít téged.

H: Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem.

E: Neked mondok áldást, amíg csak élek, * a te nevedben tárom imára kezemet.
Mint dús lakomával, teljék be lelkem, * ajkam ujjong, szám dicsôít téged.

H: Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem.

E: Még fekvôhelyemen is rád gondolok, * hajnalig rólad elmélkedem.
Valóban te lettél védelmezôm, * szárnyaid oltalmában örvendezem.

H: Hozzád vágyódik szívem, * én Uram, Istenem.

VÁLASZOS ZSOLTÁR 103, 1-2a. 5-6. 10 és 12. 13-14. 24 és 35c 8 G. tónus.

Válasz: Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét. Vö. 30. vers.

Előénekes: Mondj áldást, lelkem az Úrnak! * Nagy vagy nagyon, én Uram, Istenem.
Fenségbe és ékességbe öltözzöl, * sugárzó fény a te köntösöd.

Hívek: Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét.

E: Szilárd alapokra ágyaztad a földet, * nem fog soha meginogni.
Az ôstenger köntösként takarta, * a hegyeket is vizek borították.

H: Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét.

E: Eged kamráiból öntözd a hegyeket, * a földet jóltartod javaid bőséggel.
Az állatoknak fűvet sarjasztasz, + és növényeket az ember javára hogy kenyeret nyerjen a földből.

H: Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét.

E: Mily sokrétű a te műved, Uram! * bölcsességgel alkottál mindent.
Teremtényeid betöltik a földet, * mondj áldást, lelkem az Úrnak.

H: Áraszd ránk lelkedet, Istenünk: * újítsd meg a föld színét.

Válasz: Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül. Vö. 6cd vers.

Előénekes: Az Úr nékem pásztorem: * ínséget nem kell látnom.

Zöldellő mezőkön terelget engem, * csendes vizekhez vezet és lelkemet felüdíti.

Hívek: Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül.

E: Az igazság ösvényén vezet engem, * ahogyan ô megígérte.

A halál sötét völgyében sem félek, mert ott vagy vélem, * biztonságot ad vesszôd és pásztorbotod.

H: Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül.

E: Számomra asztalt terítettél, * hogy üldözôimet szégyen érje.

Fejemet megkentéd olajoddal, * serlegemet csordultig megtöltötted.

H: Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül.

E: Jóságod és irgalmad nyomon követ * életemnek minden napján.

Otthonom lesz az Isten háza, * mindörökké szünet nélkül.

H: Otthonom lesz az Isten háza * mindörökké szünet nélkül.

ALLELUJA

Előénekes: Alleluja!

Hívek: Alleluja!

E: Jézus mondja: + „Én vagyok az út, az igazság és az élet, * senki sem jut Atyámhoz, csak általam.”

Jn 14, 23

H: Alleluja.

ALLELUJA (Péter-Pál, Szent Péter apostol székfoglalása ünn.)

Előénekes: Alleluja!

Hívek: Alleluja!

E: Te Péter vagy, azaz kôszikla, + és én erre a sziklára építem Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erôt rajta. Mt 16, 18 -- 8 G. tónus.

H: Alleluja.

ALLELUJA gyászmisékre:

E: Jézus mondja: + „Én vagyok a feltámadás és az élet * nem hal meg örökre, aki hisz énbennem.”

ALLELUJA esküvőre:

E: Ha szeretjük egymást, Isten megmarad szívünkben, * és az iránta való szeretet példás lesz bennünk.

NEUMA-TÁBLÁZAT

	Forma (quadrata)	Megnevezés	St.-Gallen		Laon	
Egyhangneumák						
1		Punctum				
		Tractulus				
		Virga				
		Uncinus				
		Oriscus				
Egy-csoportneumák						
2		Clivis				
3		Pes				
4		Porrectus				
5		Torculus				
6		Climacus				
7		Scandicus				
Bővített csoportneumák						
8		Porrectus flexus				
9		Scandicus flexus				
10		Torculus resupinus				
11		Climacus resupinus				
12		Pes subbipunctis				
Hangismétlő neumák						
13		Bivirga				
14		Trivirga				
15		Distropha				
16		Tristropha				
17		Trigon				
Lefelé törekvő oriscus-neumák						
18		Pressus maior				
19		Pressus minor				
20		Virga strata				

	Forma (quadrata)	Megnevezés	St.-Gallen		Laon	
21		Clivis+oriscus				
Felfelé törekvő oriscus-neumák						
22		Pes quassus				
23		Salicus				
24		Pes strata				
Quilisma-neumák						
25		Quilisma-pes				
26		Quilisma-scandicus				

litterarum significativae

1. dallammenet

- f sursum = fel
- a altius = magasabb
- b levate = emelt fel
- e equaliter = egyenlő
- r inferior = mélyebb
- d deprimatur = alacsonyabb
- h humiliter = mélyebb

2. Ritmus

- T tenete = tartani
- x expectare = várni
- c celeriter = gyorsan
- a augete = sietíteni (csak d)

3. Ritmus is dallam

- b bene = jól
- m mediocriter = közepesen
- p parvum = kissé
- v valde = nagyon

4. Előadásmód

- f frangor = erőteljes
- k klangor = hangos
- fid fideliter = biztosan
- len leniter = szelíden
- moll molliter = lagyan
- st statim = azonnal

Liturgikus könyvtípusok¹

A legkorábbi liturgikus könyvek valószínűleg a biblia kijelölt példányai és a celebránst szolgáló oráció-gyűjtemények voltak. Később ezek a szertartások és a szereplők szerint szétosztódtak, majd pedig liturgikusan megszerkesztett, szabályokkal (rubrikákkal) felszerelt könyvekben egyesültek.

A mise könyvei

Ma a miséhez alapvetően kétféle könyvtípus tartozik: maga a misekönyv a pap által mondott szövegekhez (benné instrukciókkal a liturgia végzésére és énekeire vonatkozóan);

valamint az olvasmányoskönyvek, melyek tartalmazzák a hívek könyörgését is, és szín szerint is meg vannak különböztetve: vasárnapok A,B,C év amik tartalmazzák Urunk főünnepeit és a szentek főünnepeit – piros; hétköznapok – zöld; szentek olvasmányai – kék; olvasmányok egyéb alkalmakra vagy votívmisék – barna; újabb szentek olvasmányai, olvasmányok gyászmisékhez - fekete. Gyakorlati szempontból a kántor jó, ha beszerzi a könnyen használható „Kis misekönyv” 3 kötetét (vasárnapok ABC), melyekben a mise minden szövege az olvasmányokkal együtt megtalálható.

Régen a miséhez alapvetően háromféle könyvre lehetett szükség a résztvevő szereplőknek megfelelően. A celebráns főimáit a *Sacramentarium* tartalmazza. A szerepök és a lectorok által recitált olvasmányok a *Lectionarium*-ban, illetve tovább differenciálódva a *Lectionarium* és *Evangelarium* könyvpárjában találhatók. Az éneklésre kijelölt szövegeket - később dallamaikkal együtt - a *Graduale*-nak (korábban *Antiphonarium Missae*-nek) nevezett könyv tartalmazta, melybe azonban függelékyszerűen a Kyrie, Gloria stb. énekeit, továbbá a sequentiák szövegét és dallamát is befoglalták. A három énekkönyv - a *Graduale*, a *Kyriale*, a *Sequentiale* - egybefűzve is, külön-külön is közkezen forgott. Az ezredforduló után kezdődött meg a teljes miseanyagnak egy könyvbe való, megszerkesztett összefoglalása: ez a *Missale*, vagy ha az énektételeket be is kottázták: *Missale Notatum*.

A zsolozsma könyvei

A zsolozsmához szinte kizárólag a zsolotárkönyvre volt szükség (*Psalterium*). Ehhez többnyire hozzáírták a himnuszok gyűjteményét is (*Hymnarium*). Az antifonákat és rezponzóriumokat az Antiphonarium Officii (később Antiphonarium vagy *Antiphonale*) tartalmazta. A celebránstra tartozó szövegeket (capitulumok, oratiók) a *Capitulare*, a Matutinum olvasmányait a *Lectionarium Officii* gyűjti. Az ezredforduló után itt is szükségessé vált valamennyi résznek egy könyvbe gyűjtött, megszerkesztett másolata. Ez a *Breviarium*, vagy kottával: *Breviarium Notatum*.

Ma: *Liturgia Horarum* néven (sajnos éneklésre alkalmatlan) többkötetes papi zsolozsma a hivatalos kiadás.

Más szertartások könyvei

Ma Magyarországon a misén kívüli egyéb paraliturgikus szertartásokat (litánia, ájtatosságok, Szentségimádás, Szentségkítétel stb.) a *Praeorator* tartalmazza. A szentségek kiszolgáltatásához külön könyveket adott ki a Magyar Katolikus Püspöki Kar: kereszteléshez, házasságkötéshez, szentelményekhez stb.

Régen más szertartásoknál használhatták még a *Processionale*-t (körmenetek), az *Agenda*-t (szentségek, szentelmények), a *Pontificale*-t (püspöki szertartások). Az énekvezetőkre tartozó intonációkat és szólóverseket olykor kis alakú *Intonarum*-okba gyűjtötték ki. A késő középkor fontos könyvtípusa a *Liber Ordinarius* (más nevei: *Directorium*, vagy *Consuetudinarium*, vagyis szokáskönyv), mely az egyes egyházak hagyományait rögzítette, leírta, hogy melyik nap mit kell énekelni, mire kell ügyelni a szertartásnál, mi a hagyományos szereposztás, stb, az anyagot magát azonban csak címszavakban adta meg. Magyarországon például igen jelentős a késő középkori egri ordinarius, ami részletesen leírja a középkori egri egyházmegye liturgikus gyakorlatát.

A könyvek felépítése

A korai könyvekben a Temporale (az Úr ünnepei) és a Sanctorale (a szentek ünnepei) általában keveredett. A XIII-XIV. századtól egyre általánosabb a Temporale + Sanctorale + Commune (szentek közös anyaga) könyvszerkezet. A nagy kóruskönyvekben, főleg antifonálékban azonban nem fért el az egész évi anyag, ezért azokat téli + nyári (ritkábban: Temporale + Sanctorale) kötetekre bontották.

A mai gyakorlat fenntartja a misszálé, breviárium, lectionárium, graduále, antifonále, pontifikále könyvműfajokat, melyek többségükben már nem hangjelzett könyvek, legfeljebb itt-ott tartalmazzák a legszükségesebb kottákat (nevüket írhatjuk akár latinos, akár magyaros helyesírással). A kórusok segítésére a graduále és az antifonále legfontosabb részeiből (ünnepi misék és vesperások) állítottak össze századunk elején *Liber Usualis* néven egy gyakorlati célú könyvet. Az egyházmegyéik számára szolgáló könyveket a „*Romanum*” elnevezés (pl. *Graduale Romanum*; régen az egyházmegyéik nevével pl. *Strigoniense* = *Esztergom*) különbözteti meg a bencések, ciszterciek „*Monasticum*” jelzésű könyveitől. A többi rendek alcímmel jelzik identitásukat.

¹ Dr. Kovács Andrea 2003-as jegyzetéből átvéve, Dékány A. Gy. kiegészítéseivel

A Graduale Romanum 1972 és a Graduale Triplex felépítése

Proprium de Tempore (az Úr ünnepei) - 16. o.

Tempus Adventus: Advent - 15. o.

hebdomada: hét

Dominica: vasárnap

feria: hétköznapi; feria secunda: hétfő; feria tertia: kedd; feria quarta: szerda; feria quinta: csütörtök; feria sexta: péntek; Sabbato: szombat

Tempus Nativitatis: Karácsonyi időszak - 38. o.

Ad Missam in Vigilia: Vigilia-mise - 38. o.

Ad Missam in Nocte: Éjféli mise - 41. o.

Ad Missam in Aurora: Hajnali mise - 44. o.

Ad Missam in die: Karácsonyi mise - 47. o.

In Epiphania Domini: Vízkereszt - 56. o.

Tempus Quadragesimae: Nagyböjt - 62. o.

Feria quarta Cinerum: Hamvazószerda - 62. o.

Hebdomada Sancta: Nagyhét - 137. o.

Dominica in Palmis: Virágvasárnap - 137. o.

Ad Processionem: Körmenetre

Feria quinta ad Missam Chrismatis: Krizmaszentelési mise - 158. o.

Sacrum Triduum Paschale: Húsvéti szent három nap - 162. o.

Missa Vespertina in Cena Domini: Utolsó Vacsora miséje - 162. o.

Ad lotionem pedum: Lábmosáshoz

Feria sexta in Passione Domini: Nagypéntek - 172. o.

Tempus Paschale: Húsvéti időszak - 185. o.

Ad Vigiliam Paschalem in Nocte Sancta: Nagyszombat 185. o.

Dominica Resurrectionis: Húsvétvasárnap - 196. o.

In Ascensione Domini: Mennybemenetel - 235. o.

Dominica Pentecostes: Pünkösdvásárnap - 248. o.

Tempus per annum: Évközi időszak - 257-370. o.

Hebdomada I-XXXIV.: I-XXXIV. hét

Sollemnitates Domini Tempore per annum: az Úr ünnepei az évközi időszakban - 371. o.

Sanctissimae Trinitatis: Szentháromság vasárnapja - 371. o.

Sanctissimi Corporis et Sanguinis Christi: Úrnapja - 377. o.

Sacratissimi Cordis Jesu: Jézus Szíve - 384. o.

Domini Nostri Jesu Christi Universorum Regis: Krisztus Király vasárnapja - 388. o.

Communia (a szentek közös tételei) - 393. o.

Commune Dedicationis Ecclesiae: Templomszentelés ünnepe - 397. o.

Commune Beatae Mariae Virginis: Szűz Mária közös miséje - 403. o.

Commune Apostolorum: Apostolok közös miséje - 424. o.

Commune Martyrum: Vértanúk közös miséje - 445. o.

Commune Pastorum: Pápák vagy püspökök közös miséje - 485. o.

Commune Doctorum Ecclesiae: Egyházdoktorok miséje - 493. o.

Commune Virginum: Szüzek miséje - 499. o.

Proprium de Sanctis (a szentek ünnepeinek saját tételei) - 531. o.

január 01-december 31. - 533-639. o.

Missae rituales ad diversa et votivae (A különböző szentségek miséje és votívmisék) - 641. o.

Liturgia Defunctorum (Halotti liturgia) - 667. o.

Ordo Exsequiarum: A temetés szertartása - 678. o.

Cantus in Ordine Missae occurrentes (A mise állandó énekei) - 705. o.

In Dominicis ad Aspersionem aquae benedictae: Szenteltvízhintés - 707. o.

Kyriale: I-XVIII. miseordinárium - 709-768. o.

Credo: I-VI. - 767. o.

Cantus ad libitum: más ordinárium-tételek - 785. o.

Toni communes: misetónusok - 798. o.

Keresztvetés; Üdvözlés; Könyörgés; Szentlecke; Evangelium; Prefáció; Miatyánk; Befejezés;

Toni Gloria Patri pro antiphonis ad Introitum et ad Communionem: Dicsőség-tónusok az introitushoz és a communio-hoz - 822. o.

Modus cantandi Alleluia Tempore Paschali secundum octo tonos ad Introitum ad Offertorium ad Communionem: A húsvéti időszakban az introitushoz, offertoriumhoz és comunio-hoz éneklendő alleluják a nyolc tónus szerint - 825. o.

Appendix (Függelék) - 829. o.

Litániák - 831. o.

Te Deum - 838. o.

Ad Processionem: Körmeneti tételek - 849. o.

Missae Propriae: Saját misék - 859. o.

A temetési szertartás²

Az 1977-es magyarországi temetőkönyv anyaga:

Első feltűnő benne a közölt változatok nagy száma (négy változat). A középkori magyar szertartásrendhez nyúlt vissza a reform az „in persona defuncti” antifonaszorozat egy részének lefordításával (1. változat: Nyissátok meg nékem kapuit az égnek). A gyászmenetet indító In paradisum a Pázmány-Rituáléval egyező helyen szerepel, kétféle magyar fordításban (3. változat: Mennysországba vezessenek az angyalok és 1. változat: Mennysországra örömébe vigyenek az angyalok), illetve egy mesterséges kanásztánc-dallamra húzott strófás parafrázisban (2. változat: Szent angyalok vezessék föl). A gyászmenet alatt énekelhető 50. zsoltárra (illetve annak parafrázisára) utal az 1., 2., 4. változat. A ravatalozóban lefolyó szertartás a hagyománytól független, frissen alkotott sorozat. Legkülönösebb a Circumdederunt alakváltozása. Láttuk, hogy ennek szilárd helye a halotti officium eleje. Az 1977-es temetőkönyv csupán a dallam megtartásához ragaszkodott. A 2. változat még utánozza az Invitatoriumot, az 1. változat refrénje már önkényes kombináció, a 3.-4. változat pedig a dallam kiszillabizált alakjára műzsoltárokat és annak megfelelő refréneket ad (Jézusom, neked élek; Látjátok, testvérek, ennyi az élet).

Az alábbiakban áttekintjük a temetés rendjét és énekeit az 1977-es temetési szertartáskönyv alapján gyakorlati tanácsokkal. Mivel leginkább az 1. változat ajánlható, annak rendjét mutatjuk be. Természetesen bármelyik változat használható, sőt az egyes változatokon belül nemcsak az imádságok és olvasmányok, hanem az énekek is felcserélhetők, saját funkciójuknak megfelelően (pl. kezdőéneket kezdőénekekkel stb.), de *a Szertartáskönyvben megadott felépítés megtartása kötelező!*

Felnőttek temetése

1. változat (leginkább ez ajánlható, az énekek értéke szerint)

I. A ravatalozónál

1. Köszöntés: Invitatorium – Körülvettek engem... (24. szám, de énekelhető az eredeti latin változat is: Circumdederunt me). Ha lehet, előzőleg tanítsuk meg a refrént a népnek, vagy a scholának, hogy temetések alkalmával közösen énekelhessük.
2. Igeliturgia: szabadon választott olvasmány – Izajás 25,6a, 7-9.
Responzórium – rövid válaszos ének (27. szám: Az Úr irgalma). Az ének előadásának jelölése hibás! Az elején teljes egészében kell előénekelni, és azután megismételni közösen. A végén közös és teljes énekléssel kell befejezni a tételt.
Evangelium Jn 14,1-6.
Homilia
3. Búcsúvétel (szenteltvízhintés, tömjénezés): búcsúvételi ének (33. szám, illetve ÉE. 794. szám: Jöjjetek segítségül Isten szentjei,)
4. Egyetemes könyörgések – Miatyánk
5. A gyászmenet indítása – ének: Mennysországra örömébe (39. szám). Útközben más alkalmas halottas énekek is énekelhetők, ha hosszú az út a sírig, és ismeri a nép, énekelhető a Mindenszentek litániája is.
6. A sírhoz közeledve, illetve odaérkezve – ének: Nyissátok meg nékem... (40. szám)

² Dr. Kovács Andrea 2003-as jegyzetéből átvéve

II. A sírnál

7. A sírhely megáldása, szenteltvízhintés (tömjénezés) – ének: Az Úrnál nyugszom (44. szám)
 8. Sírbatétel – ének: Földből alkottál engem (46. szám)
 9. Hiszekegy
 10. Egyetemes könyörgések, párversek / Jób fohásza. Elhantolás alatt lehet a dicsőséges olvasó tizedeit is imádkozni.
 11. Befejezés – ének: Az Úr mondá: Én vagyok a feltámadás és az élet (52. szám)
- A szertartás végén még további alkalmas énekek énekelhetők. Javasolt (lásd a Függelékben): 332, 334-337, 340, 346, 348, valamint EE. 358. szám. Mindenképpen ajánlott az énekek között olyan, amely a feltámadás vigaszáról szól. Vezető egyéb alkalmas ének a Hozsannából, és az Éneklő Egyházból is (pl. Mária-énekek: „Nyújtsd ki mennyből...”, „Salve Regina...”, stb.).

A temetési szertartás régi formája (a II. Vat. előtt):³

A temetés magyarországi rendje a Pázmány Péter által kiadott Rituáléra megy vissza, mely magyarul az Orgonahangok kiadványban élt tovább. Ennek felépítése a következő (a nem-énekes részek zárójelben):

PÁZMÁNY-RITUÁLÉ

ORGONAHANGOK

a ravatalnál:

Oremus pro fidelibus...	Könyörögjünk a megholt...
Circumdederunt + 94. psalmus: Venite	Körülvettek engem... + Jertek, áldjuk
Absolve Domine + Benedictus Dominus	Mentsd meg, Uram + Áldott legyen Izraelnek
Deus Israel (Canticum Zachariae)	(Zakariás éneke)
(preces, oratio)	(rövid fohások, papi könyörgés)
Michael praepositus paradisi	Szent Mihály, az angyalok fejedelme
(versiculus, oratio)	(párvers, papi könyörgés)

a templomban mise, majd:

(oratio: Non intres)	(könyörgés: Ne szállj, Uram, ítéletre)
Libera me Domine	Ments meg engem, Uram
(preces, oratio)	(rövid fohások, papi könyörgés)

gyászmenet a sírhoz:

Miserere (50. psalmus; más helye a templomba vitel közben)	Könyörülj Istenem én bűnös lelkemen
In paradisum + 129. psalmus: De profundis	Paradicsomba vigyenek + A mélységekből kiáltok föl

a sírnál:

(preces, oratio)	(fohások, papi könyörgés)
------------------	---------------------------

Ez a szertartásrend általános volt a XVII századtól a XX. század közepéig. Nemcsak az esztergomi és a mintjára készült más egyházmegyei nyomtatott rituálék, kántorkönyvek, funebrálisok egybehangzóak e tekintetben, de már a XVII. század közepétől való kéziratok is a legkisebb részletig menően ehhez igazodnak. Amennyire tudjuk, a temetésnek e rendje sajátos magyarországi képződmény, a Rituale Romanumtól például alapvető szerkezeti vonásokban is, az alkalmazott énekek, könyörgések tekintetében is eltér. Ez a szerkezet legteljesebb formájában Erdélyben maradt fenn, ahol a temetés három szakaszból tevődik össze. Első a halotti

³ Jó, ha a kántor ezt a formát és énekeit is ismeri, mert ha latin vagy régi rítusú temetést kérnek, csak a régi temetési könyveket tudja használni. (Dékány András megjegyzése.)

zsolozsma Matutinumának egy Nocturnusa a Laudest lezáró Absolve (+ Benedictus) tétellel bővítve. Helye: a halottas ház, alkalma: a koporsóba tétel. Ezt követheti az egész éjszaka tartó virrasztás (már pap és kántor nélkül), melyen az előénekes által megszabott sorrendben nagyrészt XVI-XVII. századi halottas énekek, különböző imádságok váltakoznak, de kifejezetten szertartásos anyag nem hangzik el. Második mozzanat: a gyászmise a Liberával (más néven: Absolutioval), harmadik pedig a sírba tétel egyszerű módon.

Ez a rétegzettség világosabbá válik a középkori magyar temetési rítus ismeretében. Legrégibb leírása a Pray-kódexben olvasható. A rítus leghangsúlyosabb eleme a holttest mellett (a háznál vagy a templomban) végzett halotti zsolozsma, a Vigilia Mortuorum. Érdekes kiemelni ennek néhány magyarországi sajátosságát. Nem az antifonával kezdődik, hanem az „oremus pro fidelibus...” felszólítással, mely a Pázmány-Rituálé közvetítésével latin, később magyar nyelven is tovább él. Az Invitatorium refrénje nem a római rítus „Regem cui omnia vivunt” (A Királyt, kiben mindenknek élnek ÉE. 795. szám) antifonája, hanem a külföldön ritkább „Circumdederunt” (Körülvettek engem). A Laudest nem a más rítusokban szokásos „Ego sum resurrectio” (Én vagyok a feltámadás és az élet) antifona zárja, hanem az Absolve (Oldozd fel, Urunk).

A halotti officiumot gyászmise követte, s annak végén volt a legünnepélyesebb esedezés az elhunyt bűneinek bocsánataért: a „Non intres” bevezető könyörgéssel, három responzóriummal, s velük váltakozó orációkkal. Ennek maradványa (a 3., később egyetlen responzóriumról elnevezett) Libera. Ezután átvitték a holttestet a sírhoz, közben a sírnál kijelölt zoltárokat énekeltek, melyekhez megrendítő antifona-sorozat kapcsolódott. Ezeket „in persona defuncti”, a halott nevében kellett a papnak intonálnia. Az antifonák az elhantolás cselekménysorát is követték és értelmezték. Pl. amikor a sírhoz érnek, s a holttestet leteszik a földre: „Aperite mihi portas justitiae, ingressus in eas confitebor Domino”; a sírba lebocsátás közben: „Ingrediar in locum tabernaculi...”; a holttest leengedése után: „Haec requies mea”. Az énekkel váltakozva könyörgések hangzottak el, középpontban pedig a „sermo ad populum” állt, halotti beszéd, a Pray-kódexben e helyen a Halotti Beszéd. Az elhantolás után a menet responzóriumok éneklésével tért vissza a templomba, ahol a szertartást egy megrendítő könyörgés fejezte be.

A XVI. század folyamán e gazdag szertartásrend rövidülni kezdett. A század végi szerkönyvek már csak egy nocturnussal számolnak, és nem ismerik az „in persona defuncti” antifonasort, tehát a sírnál lévő szertartás összezsugorodik. Innen egy lépés Pázmány megoldása: a zsolozsma elhagyása, a maradvány összevonása más, újabb szertartási elemekkel.

BIBLIOGRÁFIA
és ajánlott irodalom

1. A Schola Hungarica lemezek kísérőszövegei
2. Agustoni, Luigi: Gregorianischer Choral. Music im Gottesdienst (Ein Handbuch zur Grundausbildung in der katholischen Kirchenmusic) 1993, ConBrio Verlagsgesellschaft, Regensburg, 199-357. oldal. Magyar fordításban, kézirat, kiadás alatt. Fordította Jakabffi Tamás. *A lábjegyzetekben: Agustoni.*
3. Beiträge zur Gregorianik. Forschung und Praxis. Band 1-40. 1985-2005. Gustav Bosse Verlag ill. ConBrio Regensburg, Verlagsgesellschaft. (Folyóirat.)
4. Béres György jegyzetei a gregorián kurzusok hallgatói számára (kéziratok), Pannonhalma, Budapest.
5. Béres György: „Vissza a forráshoz!” A gregorián ének új módja a solesmesi bencések ajánlása szerint. Musica Sacra – A Teológia folyóirat egyházzenei melléklete 1988. II. évf. 1. szám május, és II. évf. 2. szám december
6. Bohus Péter: Gregorián jegyzet a MKPK Kántortovábbképző és Karnagyképző tanfolyama számára. Kézirat. Dékány András átdolgozásában.
7. Cardin, Dom Eugène: Dirigieren des gregorianischen GESANGS. Solesmes 2003.
8. Dobszay László Dr: A gregorián ének kézikönyve. Editio Musca Budapest, 1993. *A lábjegyzetekben: Dobszay 1993.*
9. Dobszay László Dr: A magyar egyházzene történet forrásai. LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1999.
10. Dobszay László Dr: Bevezetés a gregorián énekbe. (Középfokra) LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1997.
11. Dobszay László Dr: Psalmorum melodia. LFZE Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 2002.
12. Documentae Musicae Sacre. (Bibliotheca liturgica 2.) A Szent Zene dokumentumai X. Pius Pápa Motu propriójától napjainkig. MALEZI, 2005. *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak rövidítése a főszövegben és a lábjegyzetekben: II. Vat.*
13. Gajard, Dom J.: Notions sur la Rythmique Grégorienne. Deuxième édition. Société de Saint Jean L'Évangéliste Desclée & Cie Paris, Tournai, Rome. 1944. (Összefoglaló mű)
14. Graduale Cisterciense. Typis Cisterciensibus apud Westmalle Belgii 1941.
15. Graduale Triplex. Solesmes, 1973. *A főszövegben és a lábjegyzetekben: GT.*
16. Hegyi László: Az egyházi ének kezdetei. Az első három évszázad egyházi zenéje. Budapest, 1941. (Magánkiadás.) Stephaneum nyomda.
17. Huber Frigyes: A gregorián korális. A „Korális tanfolyam” II, bővített kiadása. Magyar Kórus, Budapest, 1938.

18. Kis magyar usualis. Kiadta a Főegyházmegyei Hatóság, Eger, 1975.
19. Kulcs a graduáléhoz. A Graduale Romanum énekszövegei latinul és magyarul. Szent István Társulat, Budapest, 2005. Szerkesztette: Lindeisz Ferenc.
20. Liturgikus lexikon. A katolikus egyház liturgiája. Szerkesztette: Verbényi István és Arató Miklós Orbán. Ecclesia Budapest, 1989.
21. Madas Edit: Liturgikus latin nyelvkönyv. LFZE Egyházzenei Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság, 1996. Egyházzenei füzetek I/6.
22. Magyar Katolikus Lexikon I-XI. kötet, Szent István Társulat.
23. Magyarország ZENE-története I. Középkor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. Szerkesztő: Rajeczky Benjámin.
24. Paleographie musicale 1-22 köt. Solesmes, 1889-től.
25. Pem László Dr.: A gregorián ének. 1-3 kötet (1: A gregorián ének; 2: A gregorián ének interpretációja; 3: A gregorián ének esztétikája). Szombathely, 1992. Főiskolai jegyzet.
26. Protestáns graduál. Szemelvények a 16-17. századi protestáns graduálok anyagából istentiszteleti és oktatási célra. REZEM Budapest, 1996. Készítette: Ferenczi Ilona, Dobszay László, Bódiss Tamás és Farkas Zoltán.
27. Rajeczky Benjámin: A 800 éves ciszterci gregorián ének, Magyar Kórus 1943, 987. sk.1.
28. Rajeczky Benjámin: Mi a gregorián? Zeneműkiadó, Budapest, 1981. *A lábjegyzetekben: Rajeczky 1981.*
29. Stablein: Schriftbild der einstimmigen Musik
30. Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: Zenei Lexikon I-II-III. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1965. Szerk.: dr. Bartha Dénes és Tóth Margit.
31. Szendrei Janka Dr: Alleluarium-I. Magyar Egyházzenei Társaság, Budapest, 1993.
32. Szendrei Janka Dr: Az Alleluja. LFZF Egyházzene Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság kiadása, 1995.
33. Szendrei Janka Dr: Hangjegyes források a középkori Magyarországon
34. Szendrei Janka írásai I, II kötet. Kiadta a LFZE Egyházzenei Intézete, Budapest, 1999. Tanulmányi célra, kézirat gyanánt.
35. Szendrei-Dobszay-Rajeczky: Magyar gregoriánium. Cantus Gregorianus ex Hungarica. Editio Musica Budapest, 1981.
36. Szigeti Kilián OSB: JUBILATE. A gregorián ének kézikönyve. Magyar Kórus Budapest 1948. *A lábjegyzetekben: Szigeti 1948.*
37. Werner Alajos: Az Éneklő Egyház. (Magánkiadás) Szombathely, 1937. (Martineum Könyvnyomda RT.)
38. Zsigmond Benedek: A liturgikus latin alapjai. Jegyzet a gregorián tanfolyamok hallgatóinak, Pannonhalma, 1999.